

Upor László

Éljen a kortárs dráma (is)!

KUKORELLYRŐL JUT ESZEMBE

Írva: *igaza is van Kukorelly Endrének, meg nem is, amikor a velünk élő dráma sanyarú sorsát taglaló szenvedélyes (és apokaliptikus hangulatú) röplapot ír.*¹ Kérdés, mennyire van valós okunk a borongásra-busongásra. Vajon milyen eséllyel láthatják művüket megelevenedni tollforgató jeleseink – mert fontos mérőszám a kortárs magyarok aránya a *létező repertoárban*, de legalább annyit árul el, ha a másik irányból közelítünk: mire juthat, aki drámaírásba fog ma Magyarországon.

Hogy ne árnyékot öklözzünk, ne a levegőbe beszéljünk, álljon itt egy lista. Nem *szaknévsor-olvasás*: számbavétel, stílus- és értékválasztás (valamint a teljesség „igénye”) nélkül. Nők előre! Filó Verának és a színháznak egyelőre nem volt nagy szerencséje egymással, de hosszú még az élet. Thuróczy Katalin föl-fölbukkan, Erdős Virág feltörőben, Szabó Bori (olykor mint a Szabó-Varró páros fele) biztosan *előréz*. Kevesen vannak a nők, ők tényleg kevesen – hogy miért, azt valóban érdemes volna boncolgatni (ám nem hiszem, hogy a Kukorelly javasolta, túlon túl kézenfekvő nemi karakterológia adná itt a kulcsot). Menjünk tovább: Egressy, Hamvai, Háy János, Horváth Péter, Kárpáti, Kiss Csaba, Pozsgai, Spiró, Tasnádi, Térey, Vinnai bármely új darabja üzembiztosan azonnal, Viskyé, Garaczié előbb-utóbb mindig színre kerül – van, aki a magáét rendezi, más állandó rendezőtársára bízhatja magát, megint másért társulatok versengenek. Pintér Béla univerzális: két kézzel kap saját darabjai után, amelyeket azonnal megrendez, és csapatával *eljátsz*. Egyesek alkalmilag keverednek a színi bohémek világába, aztán vagy ott ragadnak, vagy visszatérnek az „irodalomba”. Ha Esterházy betér a színházba, mindig ünnep, Nádas, Kornis önszántából marad távol a színpadtól (persze mondhatjuk: ez önmagában is *színház-kritika*). Márton László trilógiája sokat várt, vele lassan (meg)birkózik a szakma, tán még újat is érdemes lesz írnia majd. Bartis egyelőre évtizedenként tiszteli meg a színházat – bemutatató biztos ígéretével. Forgách ha átdolgoz, vagy saját művel áll elő, a kézírata nem marad fiókban. Németh Ákos, Sultz Sándor bűvópatak: hol el-, hol feltűnik. A költő (s mára színpadi szerzővé avanszált) Szálinger Balázs a Horváth Csaba vezette Forte társulat állandó bedolgozója lett, kollégája, Peer Krisztián a Szabó

Réka-féle Tünet Együttesé, Zalán Tibor mellékállásban időtlen idők óta megbízható ellátója a bábszínházaknak. És ott vannak az olykor-Kőrösik, a néha-Kukorellyk, a hébe-hóba Darvasik, mögöttük futják köreiket a konok, szorgos Gazdag Péterek, Mikó Csabák, Toepfler Zoltánok. Sok ez? Kevés? Mihez képest? Mitől lehetne több?

Toporog-e sok reménybeli drámaíró fogvacogva a jeges szélben, vagy épp a színházi szabadcsapatok kénytelenek újra és újra végigportyázni a holt vidéket, hogy a bokrok mögül előrángassák a rejtőző tehetségeket? Vajon drámaíróink előtt félig nyitva áll-e a kapu, vagy félig csukva?

Kijelenthetnénk: ideje, hogy a „kortárs” „magyar” „dráma” (durvábban-enyhébben: a kortárs művészek hada) mindentől *einstandolja* a színházat, de ehhez valószínűleg néhány másképp gondolkodó (meglehet: néha bátortalan vagy megalkuvó) színházcsinálón túl pár nézőnek is lenne egy-két szava. Márpedig semmiféle szent meggyőződés nevében nincs jogunk szembe menni a közönség *egészével*. Amely közönségegésznek (nézőközösségnek) igenis jussa előállni bizonyos követelésekkel (és ne bonyolódjunk bele a „ki kiért van” kérdéskörébe). E követelések teljesítését ki-ki magára vállalhatja, vagy másra hagyhatja – mindkettő lehet érvényes, hiteles döntés –, de bajos *egyszerre* megőrizni a teljes függetlenséget és követelni a közönség feltétlen támogatását (türelmét).

Mondhatjuk, hogy amit mi nyújtunk, mindennapi kulturális táplálék, s erre előbb-utóbb kutya kötelessége mindenkinek rádöbenni, csak addig bírja ki, nevelődjön kissé. Azért inkább az önkéntességre és a kölcsönösségre szavaznánk. A kultúrkulináris élmény, az igazi *műélvezet* (értsd: művek *valódi* élvezése) valóban szokható, igénye önmagunkban szükségletté növeszhető: ez valószínűleg genetikailag és szociálisan is belénk van kódolva. De hogy ki *hogyan* ínyenc, az már magánügy. Egyén-, csoport- stb. függő, hogy élvezetet milyen arányban okoz a ráismerés – hogy valamit ismerősként üdvözölhetünk –, illetve a fölfedezés, a „jé, ilyennel még sosem találkoztam” öröme. Az újdonságot feltálni, odakínálni, vonzón (vagy elborzasztón, de magával ragadón) prezentálni: ez a dolgunk. Tukmálni, kényeszeríteni nem ildomos, nem is célravezető, éppenséggel ellenproduktív.

Egyáltalán: érdemes csínján bánni a követelésekkel, ajánlásokkal, irányvonalakkal. A színházi momentum

¹ Lásd *SZÍNHÁZ*, 2009. november.

Koncz Zsuzsa felvétele

jelenvaló, lényege a mulandóság: a pillanatszerűség, a „rövidlejárat” nem (lehet) szitokszó tehát. De az ellenkezője sem az. Spiró *Prahja* vagy a *Koccanás* fontos percszínház, a máig be nem mutatott *Hannibál* bármikor elővehető. Ha ma nem állítják színre, csak ötven év múlva, azt – noha egyáltalán nem romlandó – unokáink majd kérjék ki maguknak az akkori színházkultúra nevében és védelmében? Kár-

páti *Szörprájzpartija* csak itt és most él meg (bár úgy tűnik, egyelőre kicsattan az életerőtől). A *Tótféri* viszont mindaddig nem lesz rosszabb, érvénytelenebb, amíg magyar nyelven színjátszanak. Tiltsuk be jó előre végrendeletileg majdani előadását?

Életemet és véretem a kortársakért, mégsem képzelem, hogy csak a kortárs szerző *élő* szerző, csak a magyar kortárs a kortárs. Ha Ascher Tamás Forgáchtól rendez, akkor éljen, de ha nálunk még ismeretlen Kroetzöt, Schwabot, Stoppardot, akkor abcúg, és ha „bejáratott” Csehovot, Gorkiját, akkor szuperabcúg? Zsótér közepesen bűnös, amikor elsőként mutatja be Caryl Churchillt, Hans Henny Jahnt, Mayenburgot, Sarah Kane-t, de szégyellje magát, amikor Brechtet, Maeterlincket, Shakespeare-t állít színre?

Nem a születési (vagy a halálozási) év- és helyrajzi szám számít csupán. Valóban, valóságosan az a lényeg, hogy *élő* szerző *élő* előadása teremtsen *élő* kapcsolatot az *élő* közönséggel. Aminek antonimája nem a régi (vagy a külföldi), hanem a laposan élettelen, a *hóttunalomtól* kómába zuhant, a tehetetlenné kényelmesedett vagy az önteltségtől bódult – esetleg épp az *erőlködéstől*, a kényszeres túlmozgástól kifulladt – színház és néző kriptacsöndje.

Hát persze, hogy zöld utat – nem: széles, zöld sztrádat – a kortársnak! Felfedezni, föl kutatni, megrendelni, bemutatni – olykor kinyomtatni – szükséges (kötelező) a ma íródó, a holnap megírandó darabot. Akkor is, ha messze van a tökélytől, akkor is, ha várható élettartama meg sem közelíti a közmegegyezéses legnagyobbakét. Mert akik *társaink e korban*, biztosan meglátnak-megéreznek-kimerítenek valamit (nem jobban, hanem *egyáltalán*) abból a folyó időből, amelybe rajtunk kívül még *egyszer sem* léphetett senki (a párhuzamos világoktól tekintsünk most el), és ez a csak-kortársi tudás-szerűség pótolhatatlan, mással kiválthatatlan. De ha a kortalanokat válogatás (és gondolkodás) nélkül *trónfosztjuk*, azzal azt állítjuk: belül (értsd: legbelül, az emberben) is oly mély változást hoztak az évek, hogy aki bennünket nem ismerhetett, velünk nem lakhatott egy időplanétán, eleve nem is tud rólnuk semmi lényegeset.

Nem hiszem, hogy az új drámának szabadságharcot kellene vívnia az elnyomó klasszikusok ellen. Hogy a kortárs dúsz sörényű, nyalka Zorróknak fel kellene hasítaniuk a ritkuló hajú, pöfeteg Garcia őrmesterek hasát, mielőtt benyargalhatnának a színház vizesárokokkal, bürokratákkal védelt erődjébe. Nem látok áthatolha-

tatlan falakat, de bizony azt sem látom be, miért állna bárkinek *érdekében* kívül rekeszteni, kitoloncolni, kiutálni, kiűzni jó tollú kortársainkat. Músortra ugyan igazgató (Kukorelly jótékony csúsztatása szerint dramaturg) tűzhet egy darabot, de levenni nem a direktor, általában a közönség (hiánya) szokta. Igaz: valameddig küzdeni lehet ez ellen praktikákkal, nézőcsalogató furfanggal, de csak valameddig.

Ha kint nem rekedtünk, lépünk a kapukon beljebb, hadd lássuk, elszívja-e utódaitól a levegőt maroknyi klasszikus, aki az *öröklétre* szenderültek magabiztosságával terpeszkedik a színen. Nem hinném. Shakespeare, Csehov, Ibsen (persze: jól játszva) nem *távol tartja* a mai drámaírókat, hanem éppenséggel eltartja őket – és nemcsak „kitartja”, hanem megtartja: az a színház, amely Csehovot ad, abból a már-már meghaladott – és egyáltalán nem örök érvényű! – eszményből indul ki, hogy a színházhoz szükség van drámára! Drámát adni a maga egybefüggőségében *elvé* konzervatív tett, értsd: egyszerre megőrző és visszahúzó gesztus. A színház forradalma (a gyakorlatilag elmaradt igazi avantgárd múltán és helyett), a posztmodern szétszaggatja azt a hálót, amelyben a figura–szó–cselekvés–helyzet komplexum elemeit, a teret és időt oda-vissza egymásból és egymáshoz képest definiáljuk valamiféle konzervatív konzisztencia igényével. Az új színházban (a legzseniálisabb, legeredetibb alkotásokban és a leggyengébb után-érzésekben egyaránt) beidegződéseink e masszív épülete lebontatik. A tendencia egyértelmű, a művészeti ág fejlődésének egyenes és logikus következménye: ha a színház *korszzerűen* viselkedik, azzal éppenséggel az „irodalom” maradéka kerül ki a színpadról, leginkább (bizonyos fajta) dráma(író) veszt érvényéből, integritásából, színházi létteréből (létjogosultságából).

Kukorelly ugródeszkája – megelőlegezett konklúziója – az a kijelentés, hogy „ki van iktatva a kortárs irodalom a színházból”. Egész mondandójának ez volna veleje, *ezért* muszáj alaposan nekimenni (értsd: boncolgatni a témát). Az irodalom, az Irodalom – kevés kivételtől eltekintve – *nem is volt* sosem bent a színházban: onnan nem lehetne, nem kell(ett) kiebrudalni. Irodalom olyankor *teszi be a lábát* a színházba, amikor Spiró, Esterházy, Kornis, Závada, Kukorelly *vagy mondjuk Térey* (ésatöbbi) a széksorokkal szemben leül és felolvas. Ilyenkor a szövegük irodalom (bár ilyenkor sem *csak*), a színházterem pedig átmenetileg nem-színház-ként funkcionál: (majdnem) csupán egy hely, ahol *közönséges* olvasás folyik. Molière, Shakespeare sem irodalom – legalábbis a maga idején nem az volt, csak később kanonizálódott azzá.

A színházban nem feltétlenül (de azért kívánatosan gyakran) jelenik ugyan meg a dráma, a drámában azonban mindenképp *benne foglaltatik* a színház: a szövegben kódoltan ott a *többiek* virtuális helye – különben nem dráma, ha százszor párbeszédben íródott is. Furán venné ki magát, ha a díszlet- és jelmeztervező panaszkodna, hogy a színházból eltűnik a képzőművészeti (bizonyos értelemben ennek épp ellenkezője igaz, persze), vagy a zeneszerző, hogy az előadásokban nyoma sincs az összhangzattannak. Nem szórszálhasogatás ez: azzal a beidegződéssel vitatkozom, amely a színház – vagy akár egy konkrét előadás – érvényességét, aktuális hitelét a dráma (és csakis a dráma) felől méri, és egyet-

len öntudatlan mozdulattal „az irodalom szolgálólányának” feudális függőségébe terelné (vissza). Mindez az írás, az irodalom rangját, *fontosságát* csöppet sem érinti, egészen másról beszélünk.

Szerzőre (megformált dramaturgiai gondolatra, író-ösztönnel megszült színi nyelvre) múlhatatlan szüksége van/lesz a színháznak és viszont – amint az író *szerzőként* látja magát, meg is találják egymást: ámde író (bárkit) „becsábítani” kétes kimenetelű vállalkozás. Az író (legalábbis írói minőségében) ne várja, hogy becsábítsák, elcsábítsák. Akit *csábítanak*, később könnyen érezheti magát csalódottnak, megcsalottnak. A dramaturg dolga pedig – noha Kukorelly ebben a szerepben látja, erre a szerepre jelölné ki – nem az, hogy az író beédesgesse a színházba. Közvetítenie kell az egy-érdekű, de eltérően működő *felek* között, a nagy egész érdekében. A dramaturg – akár nő (ahogy Kukorelly írja), akár férfi, vagy androgün – két úr szolgálja: házasságközvetítő, ügynök, ütköző. Kutyakötelessége (persze: a kötelességmulasztás egyáltalán nem ritka mifelénk sem), hogy a színházzal (a színház önfejtő, látomásosan akarnok művészeivel) „szemben” a drámaíró integritását deklarálja, védje; az íróval (ezzel a színházidegen, értetlen, fafejű papírpoecskolóval) akár konfrontálódva is pedig a színház szabadságát, önállóságát. Milyen érdekes: holt szerzők esetében sincs ez másképp. Az író gyalulódik, a színház csiszolódik: egymáshoz esztergálódnak. Nem feltétlenül kellemetlen, de mindenképp nehéz folyamat. Noha a szerző és a rendező érdeke végső soron egy, azért – tudjuk – durva, gyakori hibaforrás, ha a színház nem tiszteli a szerzőt, vagy ha a szerző nem fogadja el, hogy a színház nem az ő játszótere (senkié, egyébként: közös).

Igaz, régi korokban a színház csak kortársakat játszott (mondjuk: helyel-közzel), azaz nem volt szokás újranézni a tegnapi újakat. Pont úgy, ahogyan – hangfelvételek, mikrobarázda, iPod híján – a zenehallgatás is a kortársakra korlátozódott. Sőt, valaha az irodalom is csak az volt, amit élőszóval előadott a költő, a mese-mondó. Talán arra vágyunk, hogy a művészet akkora réteghez jusson el, mint azokban a boldog időkben – igaz, közvetlenül, élő formában?

Szeretjük, nem szeretjük, a kultúra tömegek által élt/művelt/fogyasztott létforma, tevékenység, termék lett, komoly infrastruktúrával, nagyon sokrétű igényekkel és elvárásokkal. Adott egy szerkezet, egy keret, amely működik, mert működtethető. Néha kifejezetten szenvedünk, hogy megfelelő tartalommal (értsd: tehetséggel, invencióval) töltsük ki. Nem az alkotás hozza létre, hanem az alkotást helyezzük bele az adott formába-sémába. Már aki. Már amennyire. Szokás sírni-ríni, sajnálkozni-sopánkodni, hogy a kortárs színház, a kortárs dráma „jobb híján” csöpp stúdiókba, sufnikba, színházon kívüli terekbe szorul ki. Nem így van. A kortárs, az élő színház (szerzőstül) szüntelen keres. Formát, teret, lehetőséget, szabadságot. Olykor a fő teret (részben, időlegesen vagy egészen) odahagyva. Nem a fennálló rendtől kapja (várja) az engedélyt, nem a meglévő mintáknak felel meg. Nem *kiszorul* a struktúrából: hogy meg ne merevedjen, el ne fásuljon, leveti, elhagyja, megkerüli (kicselezi), végső soron tán fel is borítja. Nem szenved tőle, nem lázad ellene – tán tudomást sem vesz róla –, hisz lényege, hogy *függetlenül*,

nyitottan működik: bárhol és mindenütt felbukkan, váratlanul, gyorsan, rugalmasan. Csendesen, feltűnés nélkül vagy nagy csinnadrattával. Nem betölti a neki szánt szerepet, vagy kitölti a rendelkezésére álló úrt, hanem helyet szorít magának: oda visz el, ahol még nem jártunk. Minket, alkotókat és minket, nézőket.

És ez a függetlenség nemcsak a még be nem futottak, a reménybeliek ugródeszkája, nyomorult kényszerparkolója (vagy kiváltsága). Még csak nem is a szépen szaporodó igazán és *eredendően* alternatív (értsd: a fősodorral párhuzamosan működő) helyek és társulatok egyedüli sajátja (bizonyos értelemben sőt). Tasnádi István az egyik legtöbbet játszott szerző – azon kevesek közül való, akik még tán meg is élnek a drámaírásból –, ha elfüggetlenedve önmaga írását rendezi színházépületen kívül: nyilván saját választása. Garaczi *Plazmájának* nem száműzetés: autentikus megvalósulás a KoMa országjárása. Kárpáti Péternek van állandó színi hona, sőt „saját” gondolkodótársa-rendezője is, mégis – nem helyette – mellette – lakást bérel, színész-szabadcsapatot gyűjt, *házi* közönséget toboroz, titkos szobára visz. Vajdai Vilmos a legrangosabb művészszínház tagja: társulatonkon átívelő ripacs-rémségkabaréjához (ahol *minden rossz*) már szerzők is csatlakoznak, nyilván nem azért, hogy Vajdai hátán kapaszkodjanak be a Katonába. Máté Gábor hol ugyanezen világhírű társulat színésze-rendezője (mellesleg: kortárs drámák rendezője is), hol *úttörő* növendéki arcképcsarnokot celebrál közösségileg Zsámbékon, hol meg telefon- vagy újságszínházat komponál az egri színházban. Ez mind a dráma szabadságát, a színház szabadságát – és éppen nem elnyomott, megnyomorított állapotát – mutató példa. De nem kötelező mindenkinek így szabadnak lennie.

Éljenek a konokul váltani akarók, a megszokásba bele nem ragadók, a kötöttségektől megszabadulók, a kiváltságokról önként lemondók! Éljenek az újítók, a felfedezők és újrafelfedezők, az értelmesen újraértelmezők, a tisztán-tisztességesen interpretálók. A modernnek és a régi vágásúak: a kísérletezők, a stabil értékteremtők, az értékmegőrzők. És éljenek a nem alábecsült közönséget egyszerűen, becsülettel kiszolgálók. Éljen a színház, éljen (és füstölögjön, hisz persze van oka) Kukorelly!

Jut eszembe: a vastapsról tényleg ideje volna leszokni...

2010 szeptemberétől **SZÍNHÁZTUDOMÁNY MESTERSZAKOT INDÍT** a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara (Budapest, Reviczky u. 4.), nappali és levelező, államilag támogatott és költségtérítéses formában. Jelentkezhet, aki a bölcsész-, a társadalomtudomány vagy a művészet területén főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezik. Oktatók: Jákfalvi Magdolna, Kékesi Kun Árpád, Kiss Gabriella és számos vendégelőadó. **Jelentkezni 2010. február 15-ig lehet, a www.felvi.hu oldalain** részletezett módon. Bővebb információ a KRE Színházstudományi Tanszékének honlapján olvasható, amely a www.kre.hu-ról érhető el. További tájékoztatás kérhető a szitu@kre.hu e-mail címen.